

Ciprian Mihali

Vecinătăți improbabile

În societățile noastre post-moderne, în care distincția dintre public și privat pare tot mai improbabilă și mai inutilă, vecinătatea pare să dea seama de confuzia și de dificultățile esențiale ale acestei distincții. Spațiu nici public nici privat, vecinătatea este publică în măsura în care e locul întâlnirii (voite, fortuite sau forțate) cu celălalt, și este privată întrucât – din nou în mod voit, fortuit sau forțat – celălalt poate pătrunde în intimitatea mea sau, invers, eu pot să-i încalc teritoriul vieții sale celei mai private. Dacă admitem că astăzi această distincție e tot mai puțin operațională, cel puțin în plan spațial-topografic, atunci trebuie să ne întrebăm în ce măsură vecinătatea însăși încetează a mai funcționa într-un registru al spațialității, pentru a se determina sau indetermina în sensuri noi, ce rămân în întregime de explorat.

Vecinul

Încerc să ofer în rândurile ce urmează o reflecție asupra unui concept pe care filosofia în general, filosofia spațiului în particular, nu l-a utilizat, decît, cel mult, într-un sens care evacuează determinările sale sociale. De aceea, voi lăsa la o parte sensurile provenind din matematică, fizică sau chimie, pentru a-mi concentra analiza asupra unor posibile înțelesuri ale vecinătății într-o gândire a spațiului social contemporan. Să mai spun, cu titlu de simplă constatare, că, deși plin de semnificații ce ar merita explorate, termenul „vecin”, nedevenind vreodată concept, nu a reușit să ajungă la demnitatea interogativă a unui concept filosofic, deși potențialul său de semnificații relaționale sau intersubiective i-ar fi permis o asemenea „onoare” speculativă. Avansează, fără să demonstrez, ipoteza că dacă așa ceva nu s-a întîmplat, e și pentru că în momentul în care a părăsit superbia eului solipsist, filosoful a căutat un Celălalt la fel de pur, de cristalin sau de curat și coerent în determinările sale. Ori „vecinul” este semnul impurului prin excelență, *în ordine spațială* (nici prea aproape pentru a fi intim, nici prea departe pentru a fi străin), *în ordine relațională* (nici relație de față-n față și de grijă, precum la Levinas, nici obiect al unei eventuale reducții fenomenologice, à la Husserl), *în ordine morală* (ezitînd mereu între întraajutorare și ranchiună, între respect și resentiment), *în ordine juridică* (prezența și acțiunea sa fiind cel mai adesea infra- sau supra-juridică) etc.

Vecinul este o figură eterogenă și contingent-superficială, numai bună pentru o sociologie sau o antropologie în criză de subiecte majore, comodă în explorările sale, dar serios preocupată de micrologiile vieții cotidiene și de patologiile sale efemere. Vecinul este alteritatea neîmplinită, altul din umbră niciodată îndeajuns de altul

pentru a fi motiv de neliniște, niciodată însă îndeajuns de același pentru a se integra în armonia *oikos*-ului. El este prezentul absent sau absentul prezent, mereu aici și mereu uitat, mereu aproape și niciodată remarcat, ieșind din ascunderea sa în situație de urgență și întorcându-se în uitare odată ce chemarea de ajutor a fost satisfăcută. El este mărturia vie și discretă a precarității existenței individuale, a insuficienței condiției biologice a ființei umane, purtătorul cel mai frecvent și cel mai ignorat al etichetei filosofice a „aproapelui”. Sursă de securitate și sursă de insecuritate, el asigură echilibrul fragil al faptului-de-a-fi-cu-altul, el garantează spontaneitatea interacțiunii între singularități și se constituie drept premisă primă și cea mai frecventă a articulării unei comunități. Datorită impurității sale și refuzului de a se lăsa redus la o categorie morală, politică ori juridică, „vecinul” rămîne sub un prag de sensibilitate interogativă și infiltrează, subvertește distincțiile tradiționale ale unei gândiri dualiste și idealiste. El este un soi de terț inclus, sau, mai bine zis, cînd inclus cînd exclus, după o regulă capricioasă, guvernată de situație, de urgență, de interes.

Impuritatea sa spațială vine din dificultatea stabilirii distanței optime față de el: un vecin prea apropiat spațial devine agasant, chiar periculos, unul prea îndepărtat devine inutil; o apropiere afectivă poate să-l aducă în rutinele cotidiene pînă în preajma statutului de intim, pe care îl va pierde însă, în momente excepționale, întotdeauna în favoarea consangvinilor, oricît de îndepărtați în spațiu; o distanță afectivă mare face din el un străin ca oricare altul, chiar un necunoscut. Sociologii spun că, în cazul vecinătății, distanța fizică și cea afectivă nu sînt direct proporționale, dar nici întru totul invers proporționale, între vecini stabilindu-se o ciudată alchimie a reciprocității. (În paranteză fie spus, nu e exclus ca un alt motiv pentru care filosofia morală nu a purtat grija figurii „vecinului” este această relație de reciprocitate perfectă sau negociindu-se mereu în vederea unei asemenea perfecțiuni)¹.

Vecinul este figura intermediară, figura intermediarului și a intermediarității. El se află la mijloc de drum între cunoscut și necunoscut, el însuși fiind mereu în postura de cunoscut-necunoscut (deci mereu de descoperit) și de necunoscut-cunoscut (deci conferind un oarecare sentiment de familiaritate). De asemenea, e

---

¹ O altă sursă de impuritate, vecinătatea ca *pharmakon*: cînd leac, cînd otravă. Leac, remediu, atunci cînd a gândi vecinătatea ne îngăduie să scăpăm iluziilor comode ale separațiilor nete între categorii și spații. Împotriva seducțiilor gălăgioase ale îndemnurilor la o societate democratică a celor egali în drepturi și obligații, dar și – ca răspuns la eșecul acestor îndemnuri – ca reacție la tentația întoarcerii la o comunitate organică, vecinătatea oferă acel grad de improbabilitate și acel dozaj de rațional/irational care nu se lasă nici perfect formalizat, nici întru totul trăit fuzional. Mai pe înțelesul nostru de zi cu zi: vecinul este cel care ne salvează și de la explozia de indiferență a marilor orașe, dar și de la afectivitatea copleșitoare a celor intimi. Confesor și dușman, partener și concurrent, vecinul e alteritatea deloc radicală a existențelor noastre lipsite de radicalitate.

Dar vecinătatea se constituie și ca pericol: nu atît ea însăși (dacă e permis să vorbim despre vecinătatea „însăși”), cît ceea ce se poate face cu ea sau în numele ei; mai precis, dezvoltarea unor întregi domenii de cercetare în științele sociale, pentru care, odată dispărute îndepărtările, exotismele, anormalitățile, excentricitățile, ultima miză rămîne această sursă inepuizabilă de straniețe, care este vecinătatea. Numai că straniețea ei, provenind din raționalitățile multiple și nelogice ale rutinelor cotidiene, nu le lasă tematizată în termenii raționalității ortopedice a științelor sociale.

figura intermedierei, el mijlocește, atunci cînd toată lumea din jur e necunoscută, accesul la ritualurile cotidiene ale locului, la regulile nescrise și la habitudinile comunității locale. De la schimbul formal de saluturi pînă la grija insistentă și apăsătoare pentru cel care se instalează în noua lume, vecinul e cheia (potrivită sau nepotrivită) de acces la misterele comunității, sprijinul sau piedica pentru descoperirea interiorului și exteriorului comunității. Ca orice mijlocitor, el nu este neutru; el se situează afectiv și moral pe o poziție pe care o putem descoperi uneori tîrziu, chiar prea tîrziu. Indeterminat la început, el se determină determinîndu-ne în același timp, în schimbul de informații, care nu sînt decît arareori *doar* informații. Ceea ce face din vecin un termen mediu de acces privilegiat la sensul comunității nu sînt neapărat calitățile sale intrinseci (ce nu pot fi, a priori, decît prezumate sau sperate, idealizate), cît frecvența și oportunitatea (sau inoportunitatea) prezenței sale, dată de posibilitatea apariției sale imediate și a dispariției sale pe măsură.

Nu voi face aici, urmînd un demers sociologic previzibil, comparația și distincția între vecinul de la sat și cel de la oraș; un asemenea demers ne poate duce în cel mai bun caz la constatarea că există diferențe între vecinătatea rurală și cea urbană, iar în cel mai rău caz la niște platitudini. Observații și chestionare nu vor putea dovedi mai mult decît cunoaștem deja din experiența cotidiană, anume că vecinul de la oraș nu mai e asemenea celui de la sat, că distanțele și ritualurile cu el se negociază altfel etc. Mi se pare, în schimb, mult mai pertinent (nu spun important, nu am căderea să decid asta), să vedem în ce fel această figură ignorată și mereu prezentă determină raportul cu mine însumi și cu lumea, sau care este sensul pe care tipul de locuire contemporan, extrem-contemporan, îl mai poate da acestei figuri mereu singulare a vecinului. Pentru că, în ciuda tuturor similitudinilor și statisticilor care-l pot generaliza într-un tip sau mai multe, cred că există un ireductibil al singularității vicinale, un ireductibil a cărui persistență istorică și a cărui extincție actuală e simptomatică nu numai pentru o anumită devenire a societăților noastre, ci și pentru felul nostru de a ne gîndi pe noi înșine și de a-i gîndi pe ceilalți ca lume.

Vecinătate

Voi denumi aici vecinătate, cu o definiție provizorie și pur instrumentală, de folosit doar în economia punctuală a acestui text, spațiul fizic și non-fizic în care se desfășoară relația cu celălalt, dar și condiția de posibilitate a întîlnirii celui alt ca vecin, figură împură a alterității minime și totuși ireductibile la același.

Vecinătatea este, așadar, deopotrivă spațială și nespațială, loc precis identificabil în apropierea și contiguitatea locuirilor, separate de frontiere fizice, materiale sau funcționale, dar și loc fără de loc pe care-l produce oportunitatea prezenței celui alt, venirea lui kairotică (la timpul potrivit, să zicem mai simplu) în preajma mea și în ajutorul meu.

Pornind de la această idee de lucru, voi avansa două ipoteze simple: 1) mai întâi, că departe de a fi un spațiu al limitelor ferme, vecinătatea este spațiul în care limita se dez-limitează, se diluează și se topește în locurile pe care le aduce unul lângă celălalt; 2) apoi, că, fidel acestei idei a vecinătății dez-mărginite, asistăm astăzi la o despațializare a vecinătății. Altfel spus, sîntem martorii, actorii și victimele nu ai/ale dispariției vecinătății, ci a deplasării și reteritorializării sale.

În sprijinul primei idei, aș reveni pentru o clipă la o idee lansată anterior, cînd încercam să înțeleg de ce vecinul nu face parte din familia filosofică; un motiv ar fi, cred, și faptul că filosofia și-a trasat, nu-i așa, ca sarcină istorială, să gîndească limita: între aparență și esență, între sensibil și inteligibil, între adevăr și falsitate, între bine și rău, între imanentă și transcendentă etc. Că efortul ei este de a face ordine în dezordinea lumii, de a gîndi, mai precis, lumea ca ordine, iar aceasta grație posibilității speculative care îi este dată de a fixa limite: gîndirii, acțiunii, lumii. Gîndire a separației și a clarității, filosofia se încurcă atunci cînd peisajul îi este invadat de vecini: de vecinii care-i încalcă teritoriul (toate științele umane, bunăoară), dar și de vecinii pe care nu-i poate gîndi, de ideea vecinului ca atare, structură imprecisă, prezență nehotărîtă, alteritate nereușită.

Există, poate, o rațiune mai profundă a lipsei de preocupare pentru vecin și vecinătate în filosofie: dacă în Grecia Hannei Arendt între *oikos* și *polis* nu există nimic, între spațiul privat al gospodăriei și spațiul public al agorei nu există tranziție, dacă în lumea modernă publicul și privatul se determină, din nou, în exigența unei separări nete între spațiul subiectivității, afectivității și relației interpersonale intime, pe de o parte, și spațiul neutralității și obiectivității publice, pe de altă parte – dacă modernitatea noastră occidentală este un asemenea efort de evacuare a vecinătății (nu a vecinului ca atare, ci a unei relații neclare și reziduale), cel puțin la nivelul teoriilor și imperativelor sale, oscilînd între un model al societății egalilor și unul al comunității identicilor, în raport cu toate acestea, deci, vecinătatea a rezistat ca o forță tăcută, chiar ca o structură de rezistență la voluntarismul modern sau la retrofundamentalismul comunitar, constituindu-se împotriva primului ca o oază de afectivitate spontană, iar împotriva celui de-al doilea ca o supapă de impersonal sau de alteritate.

Iar dacă vecinul și vecinătatea au rezistat tuturor tentativelor de reducere și de reprimare, și dacă astăzi, poate, filosofia devine dispusă la o interogație asupra lor, e și pentru că gîndirea unei limite neseparatorie ni se impune. Pentru că, epuizînd în chiar practicile noastre de succes sau tragice (progres tehnico-științific, dezvoltare economică, dar și genociduri, molime, foamete etc.) distincțiile clare între înăuntru și în afară, între „cu noi” și „împotriva noastră”, între binele nostru și răul lor, sîntem somați să gîndim tot ce ni se întîmplă în termenii vecinătății: nu numai tot mai aproape și tot mai contiguu, ci și tot mai impur, mai infiltrat și mai plin de

consecințe. A ne refugia din nou în tot felul de paradigme peratologice înseamnă a căuta cu orice preț și cu orice dispreț (față de devenirea lumii prezente) un refugiu în certitudini liniștitoare și modele gata făcute, dar pentru alte vremi, demult apuse. În loc să urmărim a pune limite ferme și definitive între ce e bun și ce e rău, ceea ce e superficial și ceea ce e profund, ceea ce e autentic și ceea ce e inautentic, pentru a emite apoi dinspre valorile sigure și superioare astfel revendicate judecări asupra celorlalți, cred că am face mai bine să ținem seama de toate învecinările la care sîntem supuși și pe care le provocăm noi înșine, să asumăm inexistența unor limite ferme și despărțitoare, protectoare ale unei interiorități repliate pe sine și împotriva unei exteriorități zise amenințătoare.

Cred că nu e vorba numai de a gândi limita ca fiind mereu transgresată, erodată de vecinătăți imprevizibile ci și – iar această idee ne duce înspre cel de-al doilea punct, în încheiere – de a vedea în ce fel vecinătățile încetează a se mai defini și localiza prin situarea între limite, cel puțin între limite precizabile fizic, topografic. Desigur, asistăm în lumea neo-urbanizată și arhitecturată la o permanentă deplasare a frontierelor, nu numai înăuntrul spațiului, între diferitele forme de distribuție socială, politică, juridică (de la public/privat, sat/oraș, centru/periferie, pînă la distincțiile între state și alte forme de organizare spațială), ci și între spațiu și non-spațiu, între spațiu „real” și „spațiu virtual”, între spațiu și timp, între spațiul corporal și spațiul non-corporal, prin apariția înăuntrul a tot ce înseamnă spațiu fizic sau topografic sau material a unor alveole, din ce în ce mai largi, mai adînci, de noi dimensiuni și noi forme ale vecinătății non-spațiale, astfel încît limitele apropierii și îndepărtării nu se mai măsoară metric, extensiv, ci intensiv, direcțional, fractal. Virusul spațial activ și tăcut al vecinătății de-a lungul istoriei s-a activat, iradiind prezentul, dematerializînd haotic toate sferile existenței noastre individuale și comune, deconstruind apartenențele la comunități și proiectele sociale, globalizînd cu egală fervoare și eficacitate aproapele și departele. Vecinul nu mai locuiește de cealaltă parte a ușii mele sau a peretelui, prea puțin izolator, oricum, ci dincolo de o parolă, de un ecran, la celălalt capăt al unui fir sau de-a lungul unei fibre sau al unei unde, în sinapsele mele mai mult decît în contiguitatea corpului meu, în teritorii fără granițe și fără exterior. El nu mă mai separă *de* și nu mă mai unește *cu* lumea, el este acceleratorul de structurării și restructurării neîncetate a lumii, în ea însăși, într-un înăuntru intensificîndu-se și multiplicîndu-se fără șanse de evadare sau de mîntuire.